

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂਨਾਨਕ ਦੇਵਜੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ: ਇੱਕ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ

*ਡਾ॰ ਉਪੇਂਦਰ ਗਰੇਵਾਲ
ਸਕੂਲ ਆਫ਼ ਲਾ
ਆਈ ਐਫ ਟੀ ਐਮ ਯੂਨਿਵਰਸਿਟੀ
ਮੁਰਾਦਾਬਾਦ ਯੂ॰ ਪੀ॰

ਸੰਖੇਪ (Abstract)

ਭਾਰਤ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਈ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਸਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਤਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਸਮਾਜ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਗੋਂ ਕਈ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮਬੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਯਾਤਰਾਵਾਂ (ਉਦਾਸੀਆਂ) ਕੀਤੀਆਂ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਗੋਂ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਕਾਨੂੰਨ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂਨਾਨਕ ਦੇਵਜੀ ਨੇ ਕਈ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਪਣੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ- ਮਹਿਲਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ, ਸਮਾਨਤਾ, ਭੇਦਭਾਵ ਰਹਿਤ, ਸਮਾਜ ਸੇਵਾ ਆਦਿ। ਇਸ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪਵਿੱਤਰ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਾਲਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਸਮਾਜ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ।

੧. ਪਰਿਚਯ

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਇੱਕ ਧਰਮ ਅਤੇ ਫਲਸਫਾ ਹੈ ਜੋ ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਅੱਧ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਉਪ ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਇਸ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਲਈ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰਮਤਿ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ 'ਗੁਰੂ ਦਾ ਮਾਰਗ'। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ (੧੪੬੯-੧੫੩੯) ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨੌਂ ਹੋਰ ਗੁਰੂਆਂ ਦੁਆਰਾ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇੱਕ ਆਤਮਾ ਸੀ ਜੋ ਸਾਰੇ ਦਸ ਮਨੁੱਖੀ ਗੁਰੂਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ (੧੬੬੬-੧੭੦੮) ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸਦੀਵੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਚਲੀ ਗਈ, ਜਿਸਨੂੰ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ (ਪਹਿਲਾ ਭਾਗ) ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। 'ਸਿੱਖ' ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸ਼ਬਦ 'ਸਿਸ਼ਯ' ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਾਂ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲਾ। ਇਸ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ

ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਹੋਣ ਲਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਸਤਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਵਿਲੱਖਣ ਨਜ਼ਰੀਏ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਸਿੱਖ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ-

- ਇੱਕ ਅਮਰ ਪਰਮਾਤਮਾ (ਏਕੋਨਕਰ) ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ,
- ਸਾਰੇ ਦਸ ਗੁਰੂਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ,
- ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ,
- ਸਾਰੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ,
- ਦੀਖਿਆ (ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਮੂਹਕ), ਅਤੇ
- ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਧਰਮ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ.

ਇਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ੧੫ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਉਪ ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਤਲਵੰਡੀ (ਹੁਣ ਪੰਜਾਬ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ) ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦੇ ਧਰਮ ਵੱਡੀ ਆਬਾਦੀ ਵਾਲੇ ਵਸੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਪਰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੰਕਾਰ ਅਤੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਦੋਵਾਂ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਵਰਤ, ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ, ਅਜ਼ਾਨ, ਪਦਾਰਥਵਾਦ, ਲਿੰਗ ਅਸਮਾਨਤਾ, ਛੂਤ-ਛਾਤ ਆਦਿ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ।

੨. ਧਰਮ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ

ਧਰਮ ਇੱਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ :-ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਜੋ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਜੋ ਕਰਤੱਵ, ਧਰਮ, ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇੱਕ ਧਰਮੀ ਆਦਮੀ ਦਾ ਨੇਕ ਆਚਰਣ। ਅਰਥਵਾਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਧਰਮ ਯੂਨਾਨੀ ਸ਼ਬਦ ਈਥੋਸ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾਯੋਗ ਹੈ। ਧਰਮ ਪੂਰਵ-ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਯਮ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਨ ਹੈ; ਫਿਰ ਵੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਬਹੁਤ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਮੈਕਸ ਮੂਲਰ ਸਮੇਤ ਕਈ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਧਰਮ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਸਮੂਹ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਅਧਿਕਾਰ, ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਰਮ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਡਰਿਗਟ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ:- ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਉਹੀ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣਾ ਕਰਤੱਵ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਏਕਤਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਜਾਂ ਰਾਜ ਵੀ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਹੁਦੇ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਖੜਾ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਹੋਂਦ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਪੂਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ^੧ ਧਰਮ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਰੀਤ ਦੇ ਵੈਦਿਕ ਸੰਕਲਪ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਸੀ, ਸਿੱਧੀ ਰੇਖਾ ਰੀਤ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਨੈਤਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕਤਾ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਰੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਸਿੱਧਾ ਮਤਲਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਸੱਚ ਹੈ, ਸਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਰੀਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਧਰਮ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਪਰ ਆਖਰਕਾਰ ਇਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਰੀਤਾਂ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਧਾਰਨਾ ਵਧਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਜਟਿਲਤਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਭਰ ਰਹੇ ਮੁੱਦੇ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਧਰਮ ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿੱਚ, ਧਰਮ ਵੇਦਾਂ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਸਰੂਤੀ (ਸੁਣਿਆ ਗਿਆ ਗਿਆਨ) ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਮਨੁੱਖਾਂ ਲਈ ਗਿਆਨ ਦਾ ਸਰਵਉੱਚ ਸਰੋਤ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਸੁਣਿਆ ਗਿਆ ਬਿਰਤਾਂਤ ਜੋ ਕਿ ਸਰੂਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਫੌਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹਰ ਸੰਭਵ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਰਾਜਨੀਤੀ। ਇਸ ਦੇ ਹੋਰ ਸਰੋਤ ਸਮ੍ਰਿਤੀ ਹਨ, ਜੋ ਵੇਦਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹਨ ਅਤੇ ਚਾਰ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮ੍ਰਿਤੀਕਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਚਾਰ ਸਮ੍ਰਿਤੀਕਾਰ ਹਨ:

- ਮਨੂ
- ਯਜੁਰਵਲਕਾਯ
- ਬ੍ਰਿਹਸਪਤੀ
- ਨਾਰਦ

ਧਰਮ ਦੇ ਹੋਰ ਸਰੋਤ ਪੁਰਾਣ ਹਨ ਜੋ ਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚ ਅਠਾਰਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਵਤਾ, ਰਿਸ਼ੀ ਅਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਰਾਜਵੰਸ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਯੁਗਾਂ ਦਾ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਵਰਣਨ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਸ਼੍ਰੋਤ ਇੱਕੋ ਪੈਰ 'ਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੀ ਦੂਜੇ 'ਤੇ ਸਰਦਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਧਰਮ ਸਨਾਤਨ ਹੈ, ਭਾਵ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਦੀਵੀ ਮੁੱਲ ਹਨ; ਇੱਕ ਜੋ ਨਾ ਤਾਂ ਸਮਾਂਬੱਧ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਥਾਨ-ਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਧਰਮ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਆਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੈ। ਧਰਮ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੰਥ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੈ; ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹੀ ਮਤਲਬ ਕੱਢਣ ਲਈ ਗਲਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਬਦਲੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ

^੧ ਡਰਿਗਟ, ਐਲ., ਆਧੁਨਿਕ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨ, ਡਬਲਯੂ. ਡਬਲਯੂ. ਵਿਲੇਬੀ, ਦ ਅਮਰੀਕਨ ਪੋਲੀਟੀਕਲ ਸਾਇੰਸ ਰਿਵਿਊ, ਵੋਲ. ੧੪, ਨੰਬਰ ੩ (ਅਗਸਤ, ੧੯੨੦), ਪੰਨਾ ੫੦੪-੫੦੬, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ: ਅਮਰੀਕਨ ਪੋਲੀਟੀਕਲ ਸਾਇੰਸ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ, ਆਰਟੀਕਲ ਸਟੇਬਲ

ਜਸਟਿਸ ਜੇਓ ਹੰਸਾਰੀਆ ਨੇ **ਏਓ ਐਸਓ ਸਵਾਮੀ ਰਾਮ** ਦੀ ਕਿਤਾਬ '**ਏ ਕਾਲ ਟੂ ਹਿਊਮੈਨਿਟੀ**' ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਏਓ ਐਸਓ ਨਰਾਇਣ ਦੀਕਸ਼ੀਤਲੂ ਬਨਾਮ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ:

“ਧਰਮ ਦੂਰਦਰਸ਼ੀ ਕਾਰਜਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੁਆਰਾ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਧਰਮ ਸਿੱਧੇ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਖਿੜਦਾ ਹੈ। ਧਰਮ ਇੱਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ; ਧਰਮ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਧਰਮ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਇੱਕ ਨਾਜ਼ੁਕ, ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਘਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ; ਧਰਮ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਅਮਰ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਧਰਮ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਇੱਕ ਨਾਜ਼ੁਕ, ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਘਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ; ਧਰਮ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਅਮਰ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।”

ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਨੂੰਨੀ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਫਰਜ਼ ਜਾਂ ਅਧਿਕਾਰ ਵਜੋਂ ਧਰਮ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀਆਂ ਆਮ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ ਪਿਤਰੀ ਧਰਮ (ਭਾਵ ਪਿਤਾ ਵਜੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਕਰਤੱਵ), ਪੁਤਰ ਧਰਮ (ਇੱਕ ਪੁੱਤਰ ਵਜੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਕਰਤੱਵ), ਰਾਜ ਧਰਮ (ਰਾਜੇ ਵਜੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਕਰਤੱਵ) ਆਦਿ। ਹਿੰਦੂ ਫਲਸਫ਼ੇ ਵਿੱਚ, ਨਿਆਂ, ਸਮਾਜਿਕ ਸਦਭਾਵਨਾ, ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਮੰਗ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਰਹਿਣ। ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਹੈ। ਉਪਲਬਧ ਸਬੂਤ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਰਤ ਕੋਲ ਇੱਕ ਸਮੇਂ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਾਹਿਤ (ਸੂਤਰਾਂ, ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ) ਦਾ ਵੱਡਾ ਭੰਡਾਰ ਸੀ; ਚਾਰ ਸੂਤਰ ਬਚੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਧਰਮਸੂਤਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਧਰਮਸੂਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ, ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਅਤੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਾਰਦ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ। ਇਹ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਾ ਤਾਂ ਨਿਵੇਕਲੇ ਹਨ, ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਦੇ ਹੋਰ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਰਮਸੂਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੰਘਣ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ, ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ, ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਕਾਰ ਅਤੇ ਰੀਤੀ ਰਿਵਾਜ, ਵਿਆਹੁਤਾ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਫਰਜ਼, ਮੌਤ ਅਤੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ, ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਅਪਰਾਧ, ਸਜ਼ਾਵਾਂ, ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ, ਕਰਤੱਵ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇੱਕ ਰਾਜਾ, ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨੈਤਿਕਤਾ।

3. ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਦੀ ਆਤਮਾ

ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਧਰਮ ਦਾ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ- ਸ਼ਾਂਤੀ, ਸਮਾਜਿਕ ਤਬਦੀਲੀ, ਭਲਾਈ, ਸਮਾਨਤਾ, ਏਕਤਾ ਜਾਂ ਮੁਕਤੀ। ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਸਗੋਂ ਮੁਹੰਮਦੀ ਪੈਰੋਕਾਰ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਧਰਮ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੰਕਲਪ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ, ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਾਜਿਕ ਬਣਤਰ ਬਦਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸਨ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਬੁਰਾਈ ਵਿਚ ਨਿਕਲਿਆ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਵੀ ਵਿਰੋਧ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਫੈਲਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਹਸਤੀ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਬਾਨੀ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਏਕੋਨਕਾਰ (ਰੱਬ ਇੱਕ ਹੈ) ਦਾ

ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਜੋੜਿਆ ਕਿ 'ਕੋਈ ਵੀ ਹਿੰਦੂ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ' ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਕੋਈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਕੇਵਲ ਮਨੁੱਖ ਹਨ।

8. ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦੋਵਾਂ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਹ ਇਸਦੇ ਸਰਵ ਵਿਆਪਕ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਵਿਧਾਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਡੋਮੇਨ ਹਨ। ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਨਿਆਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਅਜਿਹੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਦੇ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਅਜਿਹੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਉਤਪ੍ਰੇਰਕ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕੋਈ ਖਾਸ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਉਲਟ। ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਡਾਇਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਕਾਨੂੰਨ ਹੈ ਜੋ ਰਾਜ ਜਾਂ ਇਸਦੀਆਂ ਏਜੰਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਤੋਂ, ਜੀਵਿਤ ਅਤੇ ਜੈਵਿਕ ਗੁਣਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖਰੇ, ਇਸਦੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮੁੱਲਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਵੈਧਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, **ਕੋਹੇਨ** ਨੇ ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਅਤੇ ਜੱਜਾਂ ਅਤੇ ਨਿਆਂਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ, ਨਾ ਕਿ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਸਲ ਕਾਨੂੰਨ ਜਾਂ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਇੱਕ ਸੰਸਥਾ। ਬਲੈਕਸਟੋਨ ਨੇ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ, ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਯਮ ਮਨੁੱਖਜਾਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸਹਿ-ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਉੱਤਮ ਹੈ। ਇਹ ਹਰ ਸਮੇਂ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਬੰਧਨਯੋਗ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਕਾਨੂੰਨ ਜਾਇਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇਕਰ ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ।

ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ, ਨਿਆਂ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਅਰਥ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਥਾਰਟੀ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਰਵਉੱਚ ਮੰਨੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਰੋਤ ਤੋਂ ਵਿਕਸਤ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਜੋਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਿਆਂ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪਹਿਲੂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਿਆਂ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਬਾਰੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਵਿਚਾਰ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਬ੍ਰਹਮ ਮੂਲ ਹੈ; ਕੁਝ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੁਝ ਹੋਰ ਇਸਨੂੰ ਤਰਕ ਦੀ ਉਪਜ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਜ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਨਿਆਂਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਜਾਂ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਵਿਵਾਦਾਂ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਣ ਲਈ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ। ਇਹ ਸਹਾਰਾ ਇਹਨਾਂ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ।

੫. ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ

ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਇੱਕ ਸੰਕਲਪ ਵਜੋਂ ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਆਦਰਸ਼ ਕਾਨੂੰਨ ਸਰੋਤ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਯਮ ਦੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹਨ:

- ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸਦੀ ਅਨੁਭਵੀ ਵਿਧੀ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਮੁੱਢੇ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਜਾਂਚ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨਿਰਣੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਧਾਰਨਾ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਹਾਇਕ ਸਬੂਤਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਸਿੱਟੇ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਦੇ ਉਲਟ।
- ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨ ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਧਾਰਤ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।
- ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਯਮ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਿੱਚ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਅਤੇ ਮੰਗਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ਇਹ ਨੈਤਿਕ ਨਿਆਂ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਬੁਨਿਆਦ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਨਿਆਂ, ਨੈਤਿਕਤਾ, ਤਰਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ।

੬. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ

• ਨਿਰਪੱਖਤਾ:

ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਗੁਣਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦਾ ਮੂਲ ਢਾਂਚਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਇਕਜੁੱਟ ਹੋਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਸ ਸ਼ਬਦ *ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ* ਨੂੰ ੧੯੭੬ ਵਿੱਚ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ੪੨ਵੀਂ ਸੋਧ ਦੁਆਰਾ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਇਹ ਭਾਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੰਤਰ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੈ।

ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਨਤਕ ਡੋਮੇਨ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਜਾਂ ਘਟਾਉਣ ਦਾ ਟੀਚਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸਮਾਨ ਰੁਖ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਕਸਰ ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਸਿਵਲ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਰਾਜ ਤੋਂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਰਾਜ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਜੋ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਚੁਣੀ ਹੈ, ਉਹ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਝਲਕਦੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਹਰ ਸਭਿਅਤਾ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵਨਸ਼ੈਲੀ ਲਈ ਇੱਕ ਸੀਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹਰ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਧਰਮ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਟੱਲ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ੧੯੭੬ ਵਿੱਚ ੪੨ਵੀਂ ਸੋਧ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕ੍ਰਿਪਾ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਕ ਓਂਕਾਰ (ੴ) ਸ਼ਬਦ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਕਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਰੋਧਤਾਈ ਹੈ। ਗੁਰੁਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਮਾਰਗ ਸੱਚਾ ਮਾਰਗ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇੱਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤੇ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਵਉੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਵਤੇ ਅਨੇਕ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, *ਇੱਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਹਰ ਥਾਂ ਵਿਆਪਕ ਹੈ; ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ।*^੨

■ ਸਮਾਨਤਾ:

ਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਉਹ ਸਥਿਤੀ ਜਿੱਥੇ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਬਰਾਬਰ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੁਆਰਾ ਬਰਾਬਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਈ ਵਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਲਿਆ ਹੈ। ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਨਤਾ ਭਾਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਵਿਧੀ ਦਾ ਵੀ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਗੁਣ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਸਰਵਉੱਚ ਕਾਨੂੰਨ ਅਧੀਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਨੁਛੇਦ ੧੪ ਸਮਾਨਤਾ ਬਾਰੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਾਰੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਸੰਗਤ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸਾਂਝ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ ਲਈ ਬੁਲਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਇਹ ਬੇਮਿਸਾਲ ਸੀ, ਗੁਰੂਜੀ ਨੇ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਲਈ ਵੀ ਲੜਾਈ ਲੜੀ। ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਗਵਾਈ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਲੈਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਗੁਰੂਜੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪਿਛੋਕੜ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਸੀ ਸਾਂਝ ਅਤੇ ਸਦਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ, ਇੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਪੰਜ ਉਦਾਸੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਪੂਰੇ ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਖ, ਮੁਸਲਮਾਨ, ਜਾਂ ਹਿੰਦੂ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਮਹਾਨ ਸਬਕ ਸਿਖਾਇਆ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਕਿਹਾ: *ਧਰਟਿ ਗਗਨ ਨਹ ਦੇਖਉ ਦੋਇ ॥ ਨਾਰੀ ਪੁਰਖ ਸਬਾਈ ਲੇਇ ॥੩॥*^੩

■ ਮਹਿਲਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ

ਪੂਰੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੌਰਾਨ, ਔਰਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਤਕਰਾ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਅਸਮਾਨਤਾ ਵੀ ਲਗਾਤਾਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ।

^੨ ਏਕੇ ਵਰਤੇ ਅਵਰੁ ਨ ਬੀਆ ॥ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੮੪੨)

^੩ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ੨੨੩ (ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਉਸਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਾਰੇ ਮਰਦਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਦਾ ਹੈ।)

ਵੈਦਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ, ਹਾਲਾਂਕਿ, ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਕੁਝ ਇਤਿਹਾਸਕ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਸੇਵਕ ਜਾਂ ਦਾਸੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਦਾਅਵੇ ਨਾਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਕਿ ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਦੇ ਯੋਗ ਅਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ:

੧. ਆਪੇ ਪੁਰਖੁ ਆਪੇ ਹੀ ਨਾਰੀ ॥^੮

(ਭਾਵ, ਸਿਰਜਣਹਾਰ, ਪਰਮਾਤਮਾ, ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਔਰਤ ਹੈ।)

੨. ਭੰਡਿ ਜੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਨਿੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਮੰਗਣੁ ਵੀਆਹੁ ॥ ਭੰਡਹੁ ਹੋਵੈ ਦੇਸਤੀ ਭੰਡਹੁ ਚਲੈ ਰਾਹੁ ॥

ਭੰਡੁ ਮੁਆ ਭੰਡੁ ਭਾਲੀਐ ਭੰਡਿ ਹੋਵੈ ਬੰਧਾਨੁ ॥ ਸੇ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ ॥

ਭੰਡਹੁ ਹੀ ਭੰਡੁ ਉਪਜੈ ਭੰਡੈ ਬਾਝੁ ਨ ਕੋਇ ॥ ਨਾਨਕ ਭੰਡੈ ਬਾਹਰਾ ਏਕੇ ਸਚਾ ਸੋਇ ॥^੯

(ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਔਰਤਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਾਂ; ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਔਰਤ ਦੀ ਕੁੱਖ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਇੱਕ ਔਰਤ ਨਾਲ, ਇੱਕ ਦੀ ਮੰਗਣੀ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇੱਕ ਔਰਤ ਨਾਲ ਦੇਸਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਔਰਤ ਰਾਹੀਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਇਸਤਰੀ (ਪਤਨੀ) ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਅਸੀਂ ਔਰਤ ਦੁਆਰਾ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਸ ਬਾਰੇ ਬੁਰਾ ਕਿਉਂ ਬੋਲੀਏ? ਉਸ ਤੋਂ ਰਾਜੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਔਰਤ ਤੋਂ ਇਸਤਰੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਔਰਤਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਨਾਨਕ, ਕੇਵਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ।)

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਤਕਰੇ, ਘਰੇਲੂ ਹਿੰਸਾ, ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਆਦਿ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਨੂੰਨ ਲਾਗੂ ਹਨ। ਘਰੇਲੂ ਹਿੰਸਾ ਐਕਟ, ਦਾਜ ਮਨਾਹੀ ਐਕਟ ਆਦਿ।

■ ਜਾਤੀਵਾਦ ਦਾ ਖਾਤਮਾ

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿੱਚ, ਜਾਤ ਇੱਕ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ ਜੋ ਲਗਾਤਾਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਾਵੁਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ੧੩ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੬੬੬ ਨੂੰ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ, ਅਤੇ ਖੰਡੇ-ਕੀ-ਪਾਹੁਲ ਦੀ ਸੰਸਥਾ, ਜਾਂ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਨਾਲ, ਅਸੀਂ ਯਕੀਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਜਾਤੀ ਅਨਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜਾਤੀ ਭੇਦਭਾਵ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਅਜਿਹੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਨਾਲ ਇਕਸਾਰ ਹੈ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਪਰ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਰੱਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਲੱਗਿਆ। ਕਈ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ “ਅਛੂਤ” ਦੇ ਰਾਹ

^੮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ ੧੦੨੦.

^੯ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ ੮੭੩.

ਤੇ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਡਾ. ਬੀ.ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ ਨੇ ਵੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚੋਂ ਅਜਿਹੀ ਬੁਰਾਈ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ।

ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਕਾਂਚਾ ਇਲੀਆ ਸ਼ੇਫਰਡ ਦੁਆਰਾ 'ਗਾਂਧੀ ਵਾਜ਼ ਨੋਟ ਅ ਅਬੋਲਿਸ਼ਨਲਿਸਟ' ਨਾਮਕ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ:

“ਗਾਂਧੀ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਹ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਦੇ ਸਮਰਥਕ ਸਨ। ਗਾਂਧੀ ਜਾਤ ਅਤੇ ਵਰਣ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜਾਤ/ਵਰਣ ਸੰਸਥਾ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀ ਆਤਮਾ ਹੈ।”^੬

ਜੋਗ ਸਬਦੰ ਗਿਆਨ ਸਬਦੰ ਬੇਦ ਸਬਦੰ ਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣਹ ॥

ਖ਼ਤ੍ਰੀ ਸਬਦੰ ਸੂਰ ਸਬਦੰ ਸੂਦ੍ਰ ਸਬਦੰ ਪਰਾ ਕਿਤਹ ॥

ਸਰਬ ਸਬਦੰ ਤ ਏਕ ਸਬਦੰ ਜੇ ਕੇ ਜਾਨਸਿ ਭੇਉ ॥

ਨਾਨਕ ਤਾ ਕੇ ਦਾਸੁ ਹੈ ਸੋਈ ਨਿਰੰਜਨ ਦੇਉ ॥੩॥^੭

ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ- ਸਬਦ ਯੋਗ ਹੈ, ਸਬਦ ਆਤਮਕ ਗਿਆਨ ਹੈ; ਸ਼ਬਦ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਲਈ ਵੇਦ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਖੱਤਰੀ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਹੈ; ਸ਼ਬਦ ਸੂਦਰ ਲਈ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹੈ। ਸਭਨਾਂ ਲਈ ਸਬਦ ਹੀ ਸਬਦ ਹੈ, ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਭੇਤ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਬ੍ਰਹਮ, ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਗੋਲਾ ਹੈ।

ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਭ ਰੱਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਿਤਕਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਹੁਣ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦਾ ਅਨੁਛੇਦ ੧੭ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨਾਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

▪ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਿਉਣ ਦੇ ਤਿੰਨ ਕਾਰਨ ਹਨ: ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਨਾਲ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ, ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਹਮ ਨਾਲ ਇੱਕ ਹੋ ਜਾਣਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਮਾਤਾ ਧਰਤ (ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ) ਮਨੁੱਖੀ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਈ ਹੈ। ਜਲਵਾਯੂ, ਸਮੁੰਦਰ, ਈਕੋਸਿਸਟਮ, ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਪਲਾਈ, ਪੌਦਿਆਂ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ, ਅਤੇ ਨਵਿਆਉਣਯੋਗ ਸਰੋਤ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਰ ਵੱਧ ਜਾਵੇਗਾ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਅਤੇ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸ਼ਾਇਦ ਮਨੁੱਖੀ ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਵੀ ਲੁਪਤ ਹੋਣ ਦੇ ਖ਼ਤਰੇ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਹਰ ਮਨੁੱਖੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਵਾਤਾਵਰਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੁੱਧ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਤਾਜ਼ੀ ਹਵਾ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਹੀ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਬਹੁਤ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

^੬ ਕਾਂਚਾ ਇਲੀਆ ਚਰਵਾਹੇ, 'ਗਾਂਧੀ ਵਾਜ਼ ਨੋਟ ਅ ਅਬੋਲਿਸ਼ਨਲਿਸਟ'

^੭ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ - ਅੰਗ ੧੩੫੩

‘ਹੇ ਆਦਮ ਦੇ ਬੱਚੇ! ... ਖਾਓ ਅਤੇ ਪੀਓ: ਪਰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਰਬਾਦੀ ਨਾ ਕਰੋ, ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਲ੍ਹਾ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ

ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।’ (ਸੁਰਾ ੭:੩੧)

ਹਿੰਦੂ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਅਥਰਵੇਦ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ -

‘ਧਰਤੀ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹਾਂ।’

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਲੋੜ ਹੈ।

ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸਾਨੂੰ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ-

ਸਾਚੇ ਤੇ ਪਵਨਾ ਭਇਆ ਪਵਨੈ ਤੇ ਜਲੁ ਹੋਇ ॥

ਜਲ ਤੇ ਤ੍ਰਿਭਵਣੁ ਸਾਜਿਆ ਘਟਿ ਘਟਿ ਜੋਤਿ ਸਮੋਇ ॥^੯

ਪਰਮ ਸਿੱਖ ਗ੍ਰੰਥ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਸੱਚੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਹਵਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਜੋਤਿ ਹਰ ਜੀਵ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸੱਚਾ ਪ੍ਰਭੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਤੱਤਾਂ-ਹਵਾ, ਪਾਣੀ, ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ-ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਉਰਜਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਦੁਖੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸੱਚੇ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖ ਜੀਵਨ, ਹਵਾ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਕੁਝ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ-

ਪਵਣੁ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਧਰਤਿ ਮਹਤੁ ॥

ਦਿਵਸੁ ਰਾਤਿ ਦੁਇ ਦਾਈ ਦਾਇਆ ਖੇਲੈ ਸਗਲ ਜਗਤੁ ॥^੯

ਭਾਵ- ਧਰਤੀ ਮਾਂ ਹੈ, ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਵਾ ਉਸਤਾਦ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦਿਨ ਅਤੇ ਰਾਤ ਦੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਲਣਹਾਰਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਖੇਡਦਾ ਹੈ।

ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਤੱਵਾਂ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਨੂੰ ਕਈ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਧਾਰਮਿਕ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਉਹ ਜੋ ਵੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵੱਡੀ ਚਿੰਤਾ ਨੇ ਸਖ਼ਤ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਸਟਾਕਹੋਮ ਘੋਸ਼ਣਾ ੧੯੭੨ ਨੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੇ ਏਅਰ ਐਕਟ, ਵਾਟਰ ਐਕਟ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੁਰੱਖਿਆ ਐਕਟ ਆਦਿ ਨੂੰ ਵੀ ਅਪਣਾਇਆ।

੭. ਸਾਰ

^੯ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਰਾਗ (ਮਃ ੧), ਸਫ਼ਾ ੧੯

^੯ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅੰਗ ੮, ਜਪੁ (ਮਃ ੧)

ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਅਤਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਕਾਨੂੰਨ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਵਿਵਸਥਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਵੇਦਾਂ, ਧਰਮਾਂ, ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਫਿੱਕਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਲੋਕ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਅਤੇ ਅਸੱਭਿਅਕ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਮਾਜ ਫਿਰ ਤੋਂ ਧਰਮ ਦੀ ਅਸਲੀ ਮਰਿਆਦਾ ਵੱਲ ਆਇਆ ਸੀ। ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਪਖੰਡਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਖੰਡਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਲੋੜਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਭਾਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰੇ ਮਾਪ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੁਆਰਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

Copyright & License:

© Authors retain the copyright of this article. This work is published under the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0), permitting unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.